

do podstaty moci vůbec... Začalo to s primitivními nástroji... Skok od kamene ke kovu byl možná největším skokem směrem k větší hladkosti... Tato hladkost se vystupňovala ve strojích a vozidlech našeho moderního světa a stala se hladkostí fungování jako takového... Mluví se o funkčnosti, jasnosti a užitečnosti, ale to, co ve skutečnosti triumfovalo, je *hladkost* a prestiž skryté moci.“ (S. 327, zdůraznil E. C.; nekrácený odstavec má 23 řádky.)

Právě tento způsob úvahy činí knihu zvláštní, místy nevěrohodnou, ale v každém případě provokující. Právě on také znemožňuje psát recenzi zaměřenou spíše na obsah knihy. Ten se totiž skládá z množství úvah o jevech, které někdy jsou, někdy nejsou v běžných představách spojovány. V některých případech se neubráníme dojmu, že na Canettiho udělaly dojem některé etologické úvahy o analogii mezi zvířecím a lidským chováním (úvahy o chování ve smečce, při lovu a útěku, o jednotlivých orgánech těla), avšak na rozdíl od etologie, se do Canettiho myšlení mísí symboly. (Viz uvedený citát).

Jistá rozpořnost Canettiho úvah vystupuje na povrch i v Epilogu, kdy nejprve uvádí, že válkám v našem století odzvonilo s druhou světovou válkou (drobnější války, které následovaly po ní, nebere v potaz), a hned potom z psychologického rozboru touhy (mocných) po přežití a z faktu existence atomových zbraní vyvozuje, že lidstvo je v akutním nebezpečí: Jedinec toužící po přežití je schopen pro uspokojení této touhy zabít neuvěřitelné množství lidí — a atomové zbraně mu k tomu dávají příležitost. Poněkud anarchistickým „východiskem“ je Canettimu snaha čelit moci rozkazu, přičemž ovšem rozkazem a jeho plněním je pro Canettiho v podstatě všechno, co musí člověk dělat, aby mohl fungovat společností, tj. pracovní disciplína apod.

Canetti tedy ve své knize reaguje na aktuální problémy dnešního světa. Reaguje na ně však svérázným způsobem, který může vést k dalším diskusím. A to je jen dobře.

Ivana Holzbachová

Ladislav Tondl: *Věda, technika a společnost* (soudobé tendence a transformace vzájemných vazeb). Filosofie (Praha FÚ AV ČR), 1994, 184 stran.

Zatímco v publikacích, které u nás vycházely před rokem 1989, byla věda hodnocena zejména pokud jde o její schopnost „přispívat k budování socialismu“, respektive pokud jde o ideologické aspekty některých speciálněvědních teorií, musela se na Západě vypořádávat s rostoucí diskusí reagující na negativní vedlejší účinky některých vědeckých poznatků a jejich technických aplikací. Filozofie vědy, která vzniká asi od poloviny století, byla u nás reflektována především jako metodologická problematika, případně problematika vývoje vědy (slovenský překlad Kuhnovy Struktury vědeckých revolucí). Hodnotové aspekty spojené s jejím rozmachem byly ponechány buď v naivně pozitivní podobě, jakou známe z 19. století, nebo redukovány na odsouzení „zneužití“ vědy západními kapitalisty a imperialisty. Reflexe zhoršování životního prostředí, se kterým se setkávaly i miliony obyvatel „socialistického tábora“, byla považována za více či méně podvrtnou činnost.

Také proto je velmi záslužným činem vydání Tondlovy knihy, která je předmětem této recenze. Seznamuje totiž srozumitelným způsobem s problematikou, která je zejména v širších kruzích naší veřejnosti poměrně neznámá.

Tondlova kniha má pět kapitol: I. kritická sebereflexe vědy a techniky na konci dvacátého století, II. Změny paradigmat v pojetí a funkcích vědy, III. Věda, vědecké poznání a znalosti, IV. Člověk a svět techniky a V. Stimulující funkce vědy a aktivní společnosti.

V první kapitole Tondl čtenáře seznamuje s genezí problému, jak v rovině teoretické, tak s jeho příčinami ve vývoji společnosti, především se zklamáním, ke kterému vedly některé vedlejší důsledky vědeckého a technického pokroku. Zdůrazňuje, že řešením těchto problémů není odmítnutí vědy, nýbrž její sebereflexe.

Ústředním pojmem druhé kapitoly je „ethos nekonečných horizontů“, iluze o nekonečné moci poznání, vědy a techniky charakteristický pro 19. a první polovinu 20. století. Toto starší „paradigma“ je nyní nahrazováno novým určováním cílů výzkumu a vývoje, které by bralo v úva-

hu lidská práva i „práva přírody“ a zcela znemožnilo start procesů, které by mohly vést k nezvratným změnám.

Třetí kapitola se zabývá v podstatě problémem demarkace, tj. rozhodnutím, co věda je, a co není. Tondl zdůrazňuje, že vědecké poznání není jediným poznáním, ani jediným hodnotným poznáním. Nicméně vysokou hodnotu má už jen proto, že značně ovlivňuje současný život člověka. V souladu především s poznatky analytické filozofie formuluje Tondl hlavní znaky vědeckého poznání. Vedle formálních znaků vědeckého poznání zdůrazňuje skutečnost, že věda je činností — hledáním. Zabývá se dále problematikou změny vědeckého poznání, přičemž ukazuje i některá omezení Kuhnovy teorie.

Problém techniky se objevuje ve čtvrté kapitole. Zde Tondl zdůrazňuje potřebu hodnotové analýzy industriální společnosti. Pojem hodnoty se tu objevuje i v souvislosti s projektováním technických řešení. Je třeba rozlišit mezi úzce technickými a ekonomickými hodnotami na jedné straně a hodnotami spojenými s lidským využitím techniky na straně druhé. Právě s podceněním těchto hodnot souvisí značná část negativních vedlejších účinků techniky. Proto je třeba právě tyto „antropologické“ hodnoty brát v úvahu už při projektové nebo předprojektové přípravě technických řešení všech problémů.

Předpoklady této změny, která se ostatně s určitými modifikacemi týká i formulace vědeckých výzkumů, hledá Tondl v páté kapitole, a to zejména ve struktuře společnosti. Poukazuje na zvýšenou odpovědnost intelektuálů. Avšak odpovědnost vědců a techniků nestačí. Je třeba, aby existovala aktivní a dobře informovaná veřejnost, která se bude podílet na rozhodování o variantách řešení daných problémů. Tondl opět odmítá extrémistické negace vědy a techniky v některých ekologických hnutích. Domnívá se, že současnou situaci může vyřešit jedině věda a technika, avšak věda a technika vedená humanitními hodnotami a vědci si své nejenom profesionální, ale především občanské odpovědnosti.

Tondl vykládá své nanejvýš aktuální téma většinou tak, že je srozumitelné přinejmenším pro vysokoškolsky vzdělaného člověka nezávisle na specializaci. To je dobře, protože právě tyto lidé by se měli s knihou seznámit. Právě proto ale poněkud vadí maličkosti, které mohou odvést pozornost od problematiky samé:

1. Věcnou chybou je podle mého názoru zařazení C. Lévi-Strausse (i pravopis je na s. 27 špatně) po bok Lévy-Bruhla jako člověka zdůrazňující inferiornost „přírodních národů“ ve vztahu k civilizovaným. Lévi-Straus bojoval právě proti tomuto názoru (viz *Myšlení přírodních národů*, Praha 1971).

2. Někdy příliš překomplikovaná vyjádření: Skutečnost, že stroje stárnou a potřebují opravy je vyjádřena takto: „Stavy technického systému jsou následovány určitou varietou následných stavů s vyšší úrovní entropie, přičemž růst entropie probíhá v sledu časových intervalů, které jsou vzájemně odlišné nebo jen obtížně srovnatelné“ (s. 117). Kapitola věnovaná technice je takových formulací plná a snad i proto ji lze považovat za nejslabší z celé knihy.

3. Kolísání při psaní „s“ a „z“ v přejetých slovech.

Přes tyto malé nedostatky je Tondlova kniha velice cenným přínosem do diskuse o etice vědy a techniky a jejich odpovědnosti za další vývoj společnosti, která u nás zejména v širší veřejnosti ještě téměř neexistuje a kterou je nutné konečně zahájit.

Ivana Holzbachová

Miloslav Král: *Změna paradigmatu vědy*. Praha 1994, nakl. FÚ AV ČR Filosofia, 86 s.

„Kritické hodnocení vědy se od druhé poloviny našeho století stalo doslova módou. Všechny filosofické směry, které předtím poněkud živořily ve stínu její autority a ‚zdravý rozum‘ všech odrůd vycítil příležitost... Vědecké vědění bez sjednocujícího paradigmatu se v těchto postmoderních úvahách proměnilo v tříšť racionalit, jazykových her, které již dohromady netvoří žádný ‚velký příběh skutečnosti‘... A není-li věda schopna psát velké příběhy skutečnosti, skončilo pro ni období, kdy mohla být považována za garanci pravdy o světě. Žádná dílčí věda ani všechny dílčí